Јусиф ГАЗЫЈЕВ
Бакынын 276 сајлы мәктәбинин муәллими, педагожи елмләр намизәди

МӘКТӘБ КИТАБХАНАСЫНДА ШАКИРД МҮТАЛИӘСИ МӘДӘНИЈЈӘТИНИН ИНКИШАФЫ

Мәктәбли охучуларын өјрәнилмәси китабхананын күндәлик иш просесиндә дүшүнүлмүш, мәгсәдјөнлү вә дүзкүн тәшкил олунмуш шәкилдә апарылмалыдыр. Бунун үчүн охучуну өјрәнмәнин әсас истигамәт вә методлары мүәјјән олунмалы, онлар формалашдырылмалыдыр.

Әсас истигамәтләрдән бири мүталиәнин һәчм вә мәзмунунун өјрәнилмәсидир. Бу истигамәтдә бир чох мүхтәлиф вәзифәләр ортаја чыхыр: Охунан китабларын даирәсини мүәјјәнләшдирмәк; мүталиәдә ушагларын бәдии, елми-фајдалы китаблара вә дөври мәтбуата мүнасибәтләринин ашкарланмасы; јашындан, чинсиндән вә јахын мүһитдән асылы олараг охучу сорғуларынын өлчүсүнү вә динамикасынын өјрәнилмәси.

Дикәр истигамәтләрдән бири - мүхтәлиф јаш дәрәчәләри үзрә охучуларын мүталиә етдикләри елми-күтләви китабларын дәрк едилмәси просесинин өјрәнилмәсидир. Бурада конкрет вәзифә күтләви охучунун бу вә ја дикәр мүәллифин әсәринә мүнасибәтини вә мүхтәлиф жанрлар үзрә, о чүмләдән елми-бәдии, елми-күтләви әдәбијјатын дәрк едилмәсини өјрәнмәкдир.

Ән вачиб истигамәтләрдән бири дә охучуларла апарылан китабхана ишинин мүхтәлиф форма вә методларынын педагожи сәмәрәлилијинин өјрәнилмәси вә бунларын охучу сорғуларынын хәсусијјәт вә кејфијјәтләринә, мүталиә мәдәнијјәтинин вәрдишләринә тә'сиринин ашкар едилмәсидир. Бу истигамәтдә апарылан ишләр охучунун мүталиәсини ашағыдакы гајдада өјрәнир: а) фәрди, б) груп, в) бүтүн охучулар.

Гејд едилән истигамәтләрдә охучу фәалијјәтинин мүрәккәб шәкли олан мүталиәнин һәртәрәфли арашдырылмасы үчүн

педагожи, психоложи-педагожи вә сосиоложи тәдгигатларда тәтбиг вә кениш истифадә едилән методлара мүрачиәт етмәк лазым кәлир: 1) сәнәдләрин тәһлили, 2) мүшаһидә, 3) мүсаһибә, 4) експеримент.

Шакирд мүталиәсинә фәрди рәһбәрликдә - охучунун вә онун сорғуларынын, мүталиәнин кәмијјәт вә кејфијјәтләринин вә дикәр мүталиә мәсәләләринин арашдырылмасында вә һәллиндә тәтбиг олунан методлар ашағыдакы педагожи тәләбләрә әсасланмалыдыр.

Биринчиси, мүхтәлиф методларын комплекс шәкилдә истифадә олунмасы лабүддүр. Һәр бир методун өзүнүн мәзијјәти вә чатышмазлығы мөвчуддур. Белә ки, охучу формулјары васитәсилә охучу һаггында там тәсәввүрә малик олмаг мүмкүн дејил. Она көрә дә мүсаһибә вә дикәр методлардан истифадә олунмалыдыр.

Икинчиси, истифадә олунунан метод вә үсуллар охучуда мараг һисси ојатсын. Буна о заман наил олуна биләр ки, охучунун өјрәнилмәси мәгсәди илә апарылан сорғулар мүхтәлиф формада олсун.

Сәнәдләрин тәһлил методу васитәсилә шакирд мүталиәсинә даир сәнәдләр - китаб вә охучу фолмулјарлары, мүталиә күндәликләри, китаблар һаггында шакирдләрин рә'јләри, мүталиә илә әлагәдар стенограм, протокол вә сөһбәтләрин магнитафон јазылары, китаб музакирәләри, диспутлар вә охучу конфранслары, шакирдләрин охудуглары мөвзулара аид рәсмләр вә саир арашдырылыр.

Охучулара диференсиал вә фәрди јанашмагда охучу мүталиәсинин кәмијјәт вә кејфијјәтинин өјрәнилмәси башлыча вәзифәдир. Бу ишдә китабханачыја вә мүәллимә көмәк едән ән објектив васитә охучу формулјарыдыр. Китабханачы апардығы мүшаһидә нәтичәсиндә формулјарларда охучунун һәр бир китаба даир мүнасибәтини сәчијјәләндирир.

Охучуларын фәрди хүсусијјәтләрини даһа дәриндән өјрәнмәк үчүн охучу формулјарында ән'әнәви мә'луматлардан башга шакирдин үзвү олдуғу китабханалар, шәхси китабханасы, мүталиәсинин истигамәти вә с. һаггында гејдләр апармаг әлверишлидир.

Формулјарда белә гејдләр шакирдләрин өјрәнилмәсиндә мүәллимләрә јахындан көмәк едир.

Бә'зи мәктәб китабханаларында шакирд мүталиәсинә фәрди

рәһбәрликдә "Шакирдләрин мүталиәсинә даир гејд дәфтә-
ри"ндән, "Китабхана күндәлији"ндән, охунмуш китаблара даир
"Үмуми рә'ј дәфтәри"ндән истифадә едирләр.
Габагчыл мәктәб китабханаларында "Шакирдләрин мүталиә-
синә даир гејд дәфтәри" охучуларын јаш групларына көрә апа-
рылыр. Дәфтәрдә һәр бир охучу үчүн 2-3 јер ајрылыр. Һәр дәрс
илиндә дәфтәрләр јенидән тәшкил едилир.
Шакирдләрин мүталиә просесинә китабханачынын вә педа-
гожи коллективин рәһбәрлијини даһа јахшы тә'мин етмәк үчүн
охунан әсәрләрә даир "Үмуми рә'ј дәфтәри"нин китабханада
олмасы вачибдир. Чүнки о, мүәјјән илләр үзрә шакирдләрин мү-
талиә етдикләри әдәбијјатын мәзмунуну, мүталиәнин кејфијјә-
тини вә китабханачынын шакирд мүталиәсинә даир тәблиғат-
тәшвигат ишләринин мәгсәд вә вәзифәләрини ишыгландырыр,
тәрбијәчијә охучуларла апардығы ишләрдә јахындан көмәк
едир.
Габагчыл мәктәб китабханаларында ән'әнәви олараг шакирд-
ләр охудуглары китаблар һаггында рә'ләр јазырлар. Рә'јләр хү-
суси говлугларда сахланылыр. Бундан әлавә китабханаларда
"Охучу гејдләри" адлы хүсуси албом тәртиб олунур. Охучуларын
рә'јләри һәмин албомда гејд олунур.
Беләликлә, истәр "Үмуми рә'ј дәфтәри"нин, истәрсә охучу
формулјарынын вә истәрсә дә "Шакирдләри мүталиә мәдәниј-
јәтинә даир гејдләр дәфтәри"нин мәгсәдәујғун тәшкили вә ша-
кирд мүталиәсинин кејфијјәтинин өјрәнилмәси үчүн тәһлили
нәинки шакирдин мүталиәсинин кејфијјәт вә характерини, һәм-
чинин китабханачынын ишинин кејфијјәтини әкс етдирир.
Мүшаһидә охучуларын өјрәнилмәсинин вачиб методларын-
дан биридир.
Китабханачсылар өз мүшаһидәләрини формулјарларла китаб-
хана күндәликләринә вә үмуми рә'ј дәфтәринә гејд етмәклә
охучуну тәдричән өјрәнирләр. Бунунла јанашы охучунун өјрә-
нилмәси мәгсәдилә апарылан күтләви методлардан (анкет, инша
јазылары, сорғунун тәһлили) фәргли олараг мүшаһидә, мүсаһи-
бә әсас методлардыр. Мүшаһидә васитәсилә мәктәбли охучула-
рын китаба мүнасибәтини, күтләви тәдбирләрдә иштиракыны,
нәһајәт, мүталиәнин кәмијјәт вә кејфијјәтини вә с. өјрәнмәк
олур.
Шакирдләрин мүталиәсини објектив мүшаһидә етмәк үчүн
габагчыл мәктәб китабханаларында һәр јарым ил әрзиндә һәр
синиф шакирдләринин китаб мүталиәсинин јекунларына һәср

олунмуш мүзакирәләр кечирилир. Бунун үчүн синифләр үзрә охучуларын мүталиә чәдвәлләри тәртиб олунур. Бу чәдвәл һәр бир мәктәблинин мүталиә фәалијјәтинин сәвијјәсинә вермәк үчүн сәнәддир. Мүталиә чәдвәлләри синифләрдә шакирдләрин мүталиә марағынын сәвијјәси, истигамәти вә с. һаггында мә'лумат верир. Шакирдләр бәдии, ичтимаи-сијаси вә елми-техники әдәбијјаты чох, тарих, чоғрафија вә инчәсәнәтә даир әдәбијјаты исә аз охујурлар. Бу чәдвәлләр көстәрир ки, VI-VII синиф шакирдләринин әксәријјәтинин мүталиәси сабит дејилдир. Онларын чоху нағыл вә мачәралар охујурлар. VIII-IX синиф шакирдләринин мүталиәјә марағы сабитләшир, онларда елми-техники китаблара мејл күчләнир.

Мүшаһидә шакирдләрин каталог вә картотекалардан истифадәси, күтләви тәдбирләрдә: мүзакирәләрдә, әдәби ојунларда, охучулар конфрансларында, сәркиләрдә вә с. иштиракы просесиндә апарылыр.

Китабханачы илә охучу арасында чанлы фикир мүбадиләси олан мүсаһибә ушагларын мүталиәсиндә фәрди рәһбәрлијин әсас методудур.

Педагожи чәһәтдән дүзкүн гурулмуш мүсаһибә мәктәбли охучуларын мүталиә вә дәркетмә габилијјәтләрини өјрәнмәјин вә стимуллашдырмағын зәрури васитәсидир.

Мүсаһибәнин үч нөвү вардыр: китаб төвсијәси мүсаһибәси, охунмуш китаб һаггында сөһбәт, үмумиләшдирилмиш сөһбәт.

Китаб төвсијәси мүсаһибәси ашағыдакы мәгсәдләри күдүр: 1) шакирдә китаб сечмәкдә көмәк етмәк; 2) китаба мараг ојатмаг, белә ки, ојанмыш мараг кичик охучуја оху техникасындакы чәтинликләри арадан галдырмаға көмәк едир; 3) мүталиәјә методики көстәриш вермәк.

Шакирдләрлә илк сөһбәтдән китабханачы јахшы тәртиб олунмуш китаблары көстәрир вә онларын гыса сәчијјәсини верир, мүталиәјә һәвәс ојадыр. Илк сөһбәтдә китабханачы охучунун мәктәб мәшғәләләринә, мүталиә мүнасибәтини, ев китабханасынын олуб-олмамасыны өјрәнир вә гејдләр апарыр.

I-II синиф шакирдләрини китабханаја үзв јазаркән онларын билик вә оху вәрдишләрини јохламаг вачибдир. Бу јохлама китабханачыја мәгсәдәујғун китаб сечмәклә онларын мүталиә мәдәнијјәтинин сәвијјси үзәриндә иш апармаға көмәк едир.

Китабханачы илк сөһбәтдә шакирдләрә бәдии тәртибатлы китаблары көстәрир вә онлардан парчалар охујур, кичик епизодлар данышыр. Сонра онлары библиографик апаратларла -

тәвсијә васаити, сәрки, рәфләр, каталог вә картотекаларла та-
ныш едир. Мәсәлән, китабханачы китаб алмаға кәлән II синиф
шакирдинин диггәтини Әлисәфа Ағајевин "Једди ил сонра" ад-
лы һекајәләр китабына чәлб едир: Бу китабы охујун. Бурада
кәнд ушагларынын, шакирдләрин, әскәрләрин һәјатындан да-
нышылыр. Сонра исә о, Г.Томинин "Чај-чајын сәркүзәштләри"
адлы шәкилли китабыны кәстәрир. Шакирд ахырынчы китабы
көрән кими ону мүталиә етмәк фикринә дүшүр.

Кичик јашлы охучуларла апарылан китаб тәвсијәси, сөһбәт-
ләр 2 мәрһәләдән кечир: биринчи мәрһәләдә әсас вәзифә ша-
кирдләри китаб сечмәјә алышдырмагдыр; икинчи мәрһәләдә
исә артыг шакирдләр өзләри китаблар мүәјјәнләшдирирләр.

Орта јашлы мәктәблиләрлә апарылан тәвсијә мүсаһибәләри-
нин характери дәјишир. Бу дөврдә китабын мүәллифи, мәзмуну,
нәшр тарихи вә с. һаггында мә'лумат вермәк мәгсәдәујғундур.
Охучу марағыны инкишаф етдирмәк үчүн мүталиә рә'јләриндән
истифадә етмәк дә фајдалыдыр.

Орта јашлы шакирдләрдә китаба мараг ојатманын сәмәрәли
үсулларындан бири дә китаб тәвсијәси просесиндә ахтарычы си-
туасијанын јарадылмасыдыр. Охучу гаршысында елә бир идраки
мәсәлә гојулур ки, о тәклиф едилмиш китабы охујараг, һәмин
мәсәләнин һәллинә наил олур. Ахтарычы ситуасија шакирдлә-
рин јаш хүсусијјәтләриндән асылы олараг асандан чәтинә ди-
дактик гајдасы дәјишир.

Тәбиәтшүнаслыгла марагланан VI синиф шакирдләринә ки-
табханачы дејир: "Сән артыг тәбиәт һадисәләри илә танышсан
вә мәтбуатда тәбиәт мө'чүзәләри һаггында јазылары да охујур-
сан. М.Чаббаров вә М.Мирзәјевин "Атмосфер, инсан вә әтраф
мүһит" китабыны оху. Бу китабдан илдырым, зәлзәлә вә б. гә-
рибә тәбиәт һадисәләри һаггынла мараглы мә'луматлар алдә ет-
мәк мүмкүндүр".

Китабханачынын бу мә'луматы шакирддә тәбиәтшүнаслыга
һәвәс јарадыр, о, мәмнунијјәтлә китабы көтүрүр.

Тәвсијә мүсаһибәсинин вәзифәси тәкчә мәктәблиләрдә мү-
талиә марағыны ојатмаг вә формалашдырмаг дејил, ејни заман-
да китабын сәмәрәли охунмасы вә јахшы мәнимсәнилмәсиндә
охучуја көмәк етмәкдир.

Китаб тәвсијәси мүсаһибәсиндә ән чох ишләнән үсуллардан
бири дә китабханачынын охучуја мәсләһәтидир. Китабханачы
китабы тәгдим етмәклә бәрабәр, ону нечә охумаг һаггында да-
нышыр, китабын киришиндә мүәллифин, тәртибчинин фикир

вә рә'јләрини охумағы шакирдә мәсләһәт көрүр.

VI синиф шакирди М.Ибраһимовун "Чәнуб һекајәләри" ки-
табыны алмаг истәјир. Китабханачы китабы тәгдим едәркән де-
јир: "Китабы диггәтлә оху, нөвбәти көрүшдә суал-чаваб апары-
лачаг. Иранда ушагларын ичтимаи вәзијјәтини, јашајыш тәрзи-
ни, арзу вә истәкләрини өјрән вә ону бизим ушагларын һәјат
тәрзи илә мүгајисә ет". Белә кәстәришләр оху техникасыны
тәкмилләшдирмәјә имкан верир.

Јарадычы охуја тәкан верән үсуллардан бири дә китаб һаг-
гында јазылмыш рә'јләрин охучулара чатдырылмасыдыр.

Беләликлә, китаб тәвсијәси мүсаһибәсини ашағыдакы педа-
гожи принсипләр үзәриндә гурмаг фајдалыдыр:

1. Китаб верилишинә һазырлыг. Китабханачы охучу илә кө-
рүшә һазырлашаркән тәвсијә едиләчәк китаблары сечир, ушаг
һәјатындан бәһс едән һекајәләри, Вәтән мүһарибәси гәһрәман-
лары һаггында, һејванлар, машынлар вә с. һаггында китаблары
охутмаг истәјир. О, програм материалларына мүвафиг китаб сеч-
мәк үчүн мүәллим коллективи илә әлагә сахлајыр, габагчадан
китаблары сечиб һазырлајыр.

2. Китабханачы мүсаһибә апарачағы шакирдин јашыны вә
билик сәвијјәсини нәзәрә алмалыдыр. Хүсусән кичик мәктәбли-
ләр һансы китаблары охудугларыны дәгиг дәрк едә билмирләр.
Онлара јаш вә билик сәвијјәләринә ујғун олан китаблар тәвси-
јә вә тәгдим едилмәлидир.

3. Елә китаблар тәвсијә етмәк лазымдыр ки, онларын ша-
кирдләрин дәрсдә алдығы биликләрлә јахын әлагәси олсун, о
биликләри мөһкәмләндирсин вә кенишләндирсин.

Китаб мүталиәси мәгсәдилә апарылан мүсаһибәнин икинчи
мәрһәләси охунмуш китаб һаггында мүсаһибәдир. Мүсаһибә-
нин вәзифәси мүталиәдән алынан биликләри ашкар етмәк, он-
ларын мүәјјән формаја дүшмәсинә, мөвчуд биликләрлә әлагәлән-
дирилмәсинә көмәк етмәкдир.

Охунмуш китаб һаггында мүсаһибәнин сәмәрәлилијинин
башлыча шәрти суалларын дүзкүн гојулмасыдыр.

Китабдан парчалары учадан охумаг кичик јашлы мәктәбли-
ләр үчүн даһа сәмәрәлидир. Бу о заман апарылыр ки, шакирд
китабда нәләрин она хош кәлдијини билдирир. Китабханачы
исә китабы вәрәгләјиб, шакирдин аз фикир вердији парчалары
охујур.

Оху јалныз китабханачы тәрәфиндән јох, шакирд тәрәфин-
дән дә апарылыр. Севдији, хошладығы парчалары шакирдин

өзүнә охутмағын бөјүк тәрбијәви әһәмијјәти олур. Белә парчаларын охунушу китаб вә онун гәһрәманы һаггында сөһбәтин башланғычы олур. III синиф шакирди С.Рүстәмин "Јахшы јолдаш" поемасыны китабханаја гајтараркән јолдашлыг вә достлуг һаггында сөһбәт едиб, бир парча әзбәр сөјләјир. Китабханачы шакирдлә бирликдә поемадан башга мараглы парчалары да охујур.

Кичик мәктәблиләрдә охунмуш китаб һаггында апарылан мүсаһибә үсулларындан бири дә әсәрә чәкилмиш рәсмләрин нүмајиш етдирилмәсидир. Шакирд шәкилләрә бахаркән онлары мүгајисә едир вә китабын гәһрәманларына вә һадисәләрә өз мүнасибәтини билдирир.

Мәктәблиләрин охудуғу китаблара даир иллүстрасијалар чәкмәси гәһрәманлара вә һадисәләрә јүксәк мүнасибәт формасыдыр. Бә'зи тәчрүбәли китабханачылар шакирдләрә китабдакы һадисәләрә даир шәкилләр чәкмәји мәсләһәт көрүр. Бу тәклиф ики чүр: бири охунмамышдан габаг, дикәри исә китаб охундугдан сонра едилир. Тәчрүбә көстәрир ки, бу үсулун бөјүк тәрбијәви әһәмијјәти вардыр. Шакирдин чәкдији шәкил кејфијјәтсиз олса да, мүталиәнин шүурлу вә кејфијјәтли олмасына шәраит јарадыр. Бу үсул шакирддә мүшаһидәчилик, тәсәввүрләри јенидән чанландырмаг вә с. кејфијјәтләри ашылајыр.

Охунмуш китаб һаггында апарылан мүсаһибәдә ашағыдакы педагожи тәләбләр рәһбәр тутулур:

1. Китабханачы шакирдләрлә мүсаһибәнин мәзмуну вә истигамәти һаггында чидди дүшүнмәли, она габагчадан һазырлашмалы, әсас суаллары фикирләшиб дүзәлтмәли вә онлары гејд етмәлидир. Әлбәттә, габагчадан тәртиб едилән суалларын һамысындан сөһбәтдә истифадә олунмаја, һәтта сөһбәт әснасында јени суаллар да ортаја чыха биләр.

2. Мүсаһибә китабын вә охучунун өз хүсусијјәтләринә көрә апарылмалыдыр.

3. Мүсаһибә "јохлама" характери дашымалы, охучунун китабдакы һадисәләри гаврамасына истигамәт вермәлидир.

4. Мүсаһибә ахтарычы аә јарадычы ситуасија јаратмалыдыр. Охучуну чаваб ахтармаға, сүбут етмәјә, фикир јүрүтмәјә таһрик етмәлидир.

5. Мүсаһибәдә ишләнән суаллар вә үсуллар китабын охунма просесиндә охучунун кечирдији һисс вә дујғулары чанландырмаға истигамәтләндирилмәлидир.

Беләликлә, ашағыдакы нәтичәләрә кәлмәк олар:

1. Мәктәблиләрин мүталиәси ишиндә китабханачы рәһбәрлик вә нәзарәтин бүтүн васитә вә методларындан истифадә едир: сорғуларын инкишаф етдирилмәси, төвсијә мүсаһибәләри, охунмуш китаб һаггында мүсаһибә, китаблар һаггында рә'јләр, мүталиә күндәликләри - бүтүн бунлар бир-бири илә гаршылыглы әлагәдә апарылыр.

2. Охучуларла апарылан фәрди ишләр китабхананын күтләви ишләринин форма вә методлары илә әлагәләндирир. Төвсијә мүсаһибәсини, охунмуш китаб һаггында мүсаһибәни китабханачы китаб сәркиләри, картотека вә каталогларын јанында апарыр.

3. Фәрди ишләрин нәтичәләрини бирдән-бирә көрмәк олмур. Охучунун сорғулары, мүталиә мәдәнијјәти үзәриндә чохшахәли ишләр мүнтәзәм вә бүтүн синифләрлә апарылмалыдыр.

4. Шакирдләрин мүталиәсинә фәрди рәһбәрлик мүрәккәб педагожи просесдир. О, китабханачыдан мүталиә вә китаблардан баш чыхармаг, јүксәк мәдәни давраныш, һәгиги јарадычылыг вә усталыг тәләб едир.

5. Шакирдләрин мүталиәсинә фәрди рәһбәрликдә китабханачы о заман мүвәффәгијјәт газана биләр ки, о китаб фондуну јахшы билсин, китабхана-библиографија билигләринин тәблиғи саһәсиндә габагчыл тәчрүбәни мәнимсәсин, мүталиәнин вә ушагларын мә'нәви инкишафынын хүсусијјәтләринә јијәләнсин.

6. Дүзкүн тәшкил едилмиш педагожи тә'сир шәраитиндә шакирдләрин үмуми вә хүсуси имканлары интенсив сурәтдә инкишаф едир вә формалашыр.

7. Синифдәнхарич охунун сәмәрәлилијиндә шакирдләрин аилә китабханаларынын олмасы мүһүм амилләрдәндир. Валидејнлә әлагә бу иши асанлашдырыр, валидејнин нәзәр-диггәтини аиләдә шакирдин мүталиәсинә чәлб едир. О, зәнкин аилә китабханасыны јаратмаг тәшәббүсүндә олур.

8. Охучу формулјары мәгсәдәјөнәмли китабын верилмәсиндә, пешә јөнүмү һаггында, мүталиәнин мүнтәзәм апарылмасында башлыча рол ојнајыр вә һәмчинин китабханачынын ишинин кејфијјәтини әкс етдирир.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Азәрбајчан Республикасы Тәһсил Гануну.
2. Азәрбајчан Республикасы оорта үмумтәһсил мәктәб китабханаларынын материаллары вә иш тәчрүбәләри.